HET HEMELRIJCK

GEVELRESTAURATIE // BOUWGESCHIEDENIS

Laatgotische console ter hoogte van de topgevel

Bas-reliëf van twee zeemeerminnen rond het Mechelse wapenschild, uitgevoerd in kalkzandsteen.

Bas-reliëf van de twee kolommen van Hercules, verbonden met een banderol

Dakkapel met zuilen en driehoekige en rondboogvormige frontons

Dichtgemetselde bovenlichten in de vier laatste traveeën van de zijgevel

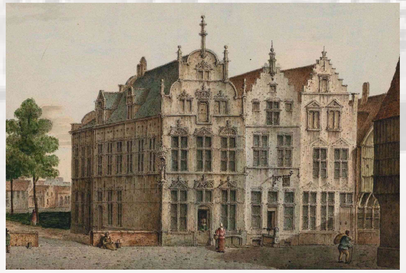

Pentekening met zicht op de Onze-Lieve-Vrouwestraat (*J.B. De Noter, 1800-1855, SAM**)

Voorgevel aan het eind van de 19e eeuw (*J. Schoeffer, SAM**)

Situatie rond 1900 (*SAM**)

Zicht op de zijgevel (*1900-1902, SAM**)

Voorgevel rond 1914 (*SAM**)

Zijgevel omstreeks 1927 (*SAM**)

16E EEUW

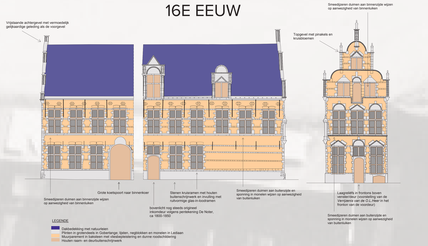

EIND 19E EEUW

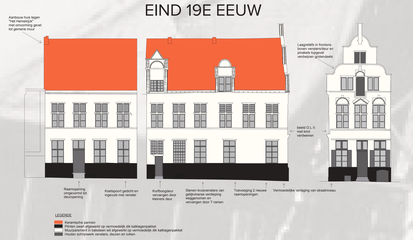

1900-1902

1930

(Afbeeldingen afkomstig uit het Stadsarchief Mechelen)*

'Het Hemelrijck' heeft steeds een prominente plaats ingenomen binnen de Mechelse stadscultuur. De adellijke kunstenaarsfamilie Snellinck, die ook politiek actief was, richtte het pand op in het begin van de zestiende eeuw. Het gebouw was met zijn monumentale topgevel gericht naar de drukke Onze-Lieve-Vrouwestraat, waar zich het Onze-Lieve-Vrouw Gasthuis, het Gildehuis der Smeders, enkele brouwerijen en herbergen bevonden. De zijgevel gaf uit op het Onze-Lieve-Vrouwkerkhof.

Ook de decoratie van het gebouw verwijst naar de rijke geschiedenis van de stad. Het centrale timpaan op de eerste verdieping bevat een wapenschild tussen twee zeemeerminnen. De drie palen in het midden staan symbool voor het riddergeslacht Berthout, dat in de twaalfde en dertiende eeuw het bewind voerde over het oostelijk gebied van het landgraafschap Brabant. Op het timpaan boven de grote zolderdeur is een banderol afgebeeld die de twee kolommen van Hercules met elkaar verbindt. Dit embleem verwijst wellicht naar Keizer Karel.

Op 13 december 1977 werd 'Het Hemelrijck' beschermd als monument omwille van zijn artistieke en historische waarde.

ARCHITECTUURHISTORISCHE WAARDE

De architecturale vormentaal van het gebouw is vrij uitzonderlijk. Net als 'De Grote Zalm', gelegen aan de Zoutwerf nr. 5, kan 'Het Hemelrijck' gerekend worden tot één van de eerste transitiegebouwen tussen de laatgotiek en de renaissance in Vlaanderen. Hoewel de gevels aanzienlijke verbouwingen ondergingen in het begin van de jaren 1900, vertoont het gebouw nog steeds sporen van de zestiende eeuw.

De tweeledige trapgevel, met grote vierkante vensters en stenen kruisramen, vertoont duidelijke kenmerken van de laatgotische architectuur. De overgangszones worden afgelijnd door overhoekse pinakels en consoles met voorstellingen van een os, een leeuw of grotesken.
De decoratieve gevelelementen daarentegen, sluiten aan bij de vroege renaissance. Driehoekige en rondboogvormige frontons met bas-reliëfs boven de vensters worden gecombineerd met de half- en kwartcirkelvormige afwerking op de topgevel. De dakvensters werden afgewerkt met kleine zuilen en frontons.

NEGENTIENDE-EEUWSE AANPASSINGEN

Ingrijpende gevelwerken vonden plaats tijdens de tweede helft van de negentiende eeuw. De stenen kruisvensters op de benedenverdieping werden weggenomen ter verbetering van de lichtinval. Verschillende decoratieve elementen gingen verloren of werden bedekt onder een dikke pleisterlaag. De voor- en zijgevels werden volledig en wit geschilderd, net als het schrijnwerk, en er werd een hoge zwarte plint toegevoegd. Mogelijk ondergingen ook de poortopeningen op de gelijkvloerse verdieping verschillende wijzigingen.

DE RESTAURATIECAMPAGNE VAN 1900-1902

Rond 1900 bevond het huis zich in een zorgelijke staat. De toenmalige eigenaars, bierbrouwers Gaston en Léon Lamot, besloten het te slopen. Na veel protest, werd overeengekomen dat het huis eigendom bleef van de bierbrouwers, terwijl de gevels opgekocht werden door de stad Mechelen, die het herstel en onderhoud van het exterieur op zich zou nemen.

Vrijwel meteen gingen de restauratiewerken van start onder leiding van stadsarchitect Philippe Van Boxmeer. Het pleisterwerk werd afgekapt en het parement zichtbaar gelaten. Hierbij werd echter weinig inspanning geleverd om het rijke sculptuurwerk te conserveren. Verschillende elementen in inheemse kalksteen (Lediaan en Gobertingen) werden vervangen door Franse kalksteen (Euville en Savonnières) en grote delen van het baksteenparement werden gereconstrueerd. De gotische kruisramen, afgebroken op het eind van de negentiende eeuw, werden heropgebouwd, samen met het houten raamschrijnwerk.
Eén van de opmerkelijkste aanpassingen gebeurde ter hoogte van twee vensteropeningen op de benedenverdieping van de voorgevel: beide werden afgebroken en vervangen door twee brede kruisvensters, onderverdeeld in drielichten.

De vier laatste traveeën van de zijgevel maakten geen deel uit van deze werken. Hier bleven de negentiende-eeuwse vensteropeningen, de witte pleisterlaag en de zwarte plint bewaard. Vermoedelijk behoorde dit deel van het huis toe aan een andere eigenaar.

DE RESTAURATIE VAN DE VIER LAATSTE TRAVEEËN

Rond 1930 vond uiteindelijk de restauratie plaats van de vier laatste traveeën van de zijgevel: de negentiende-eeuwse raamopeningen bleven behouden, maar het houten schrijnwerk werd volledig vervangen, weliswaar volgens het bestaande model.

De wit-zwarte gevel werd integraal ontpleisterd en voorzien van geknipt cementvoegwerk. Deze techniek, waarbij de voeg een licht reliëf vertoont ten opzichte van het metselwerk, werd voornamelijk gebruikt om onregelmatigheden in het baksteenmetselwerk te corrigeren. De plint werd afgewerkt met een hoge cementering.

MECHELEN

ÁRTER

Studiebureau Lode De Clercq

RENOTEC
RENOVATING FOR THE FUTURE

HET HEMELRIJCK

GEVELRESTAURATIE // MATERIAALTECHNISCH ONDERZOEK

Het parement van 'Het Hemelrijck' bestaat voornamelijk uit Boomse baksteen, met gesculpteerde elementen, zoals consoles, timpanen, waterlijsten en pinakels in kalkzandsteen. Dergelijke opbouw is kenmerkend voor de vroege renaissance. De verschillende restauratiefases hebben echter geleid tot een veelheid aan bouwmaterialen en uitvoeringen.

Het oorspronkelijke gevelmetselwerk in oranjerode Boomse bakstenen (formaat 17 x 4.5 x 8cm), uitgevoerd in kruisverband, verkeert in relatief goede staat. Afgezien van de algemene vervuiling, is schade merkbaar op plaatsen met een hoge waterbelasting; vooral aan de achterzijde van de topgevel is het baksteenparement verweerd en het voegwerk onder de dekstenen sterk uitgeloogd.

De oorspronkelijke zestiende-eeuwse bouwfase werd gekenmerkt door het gebruik van inheemse zandhoudende kalksteensoorten. Voor de natuursteenplint werd voornamelijk kalksteen van Gobertingen gebruikt; parement, negblokken, kruisramen en waterlijsten daarentegen, werden uitgevoerd in Ledesteen.

De negentiende-eeuwse ingrepen werden uitgevoerd met de originele steensoorten. Bij de restauratiecampagnes van 1900-1902 en 1930, daarentegen, werd voornamelijk Franse witsteen gebruikt: Savonnières voor de nieuwe kruisramen op de gelijkvloerse verdieping en de bas-reliëfs van de voorgevel, Euville voor de overige gevelelementen.

Het resultaat is dan ook een natuursteengevel van wisselende kwaliteit. Oorspronkelijke elementen in Ledesteen en Gobertingen verkeren in slechte toestand: waterlijsten, dekstenen en raamlateien zijn plaatselijk verbrokkeld, zoniet afgebroken, en voldoen op verscheidene plaatsen niet meer aan de constructieve en esthetische eisen. Ook de verankeringen in smeedijzer vertonen roestschade of zijn plaatselijk zelfs volledig verdwenen.

Verder zijn in het parement verschillende soorten voegwerk te vinden. De oorspronkelijke voegen in kalkmortel werden bij latere restauraties vervangen door een voegmortel op basis van cement, die terzelfdertijd gebruikt werd als restauratiemortel ter aanvulling van beschadigd of verdwenen lijstwerk. Deze herstelmortel heeft de oorspronkelijke steen echter meer beschadigd dan beschermd. De cementgebonden mortel verstoort tevens de vochtmigratie door de wand. Door de gebrekkige hechting met de onderliggende kalkmortel zijn de cementvoegen vaak losgekomen of reeds volledig verdwenen. Ter hoogte van de aansluiting van de twee zijgevels, werd het nieuwe voegwerk gecombineerd met een vlakke cementpleister ter imitatie van natuursteen.

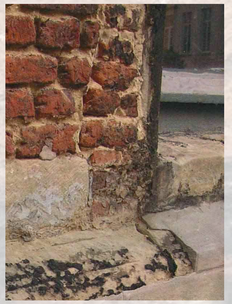

Uitgeloogde kalkvoegen

Geknipt cementvoegwerk

Verweerd baksteenparement met uitgeloogd voegwerk en gevelbepleistering ter hoogte van de topgevel.

Verweerd, origineel lijstwerk in Ledesteen, aangevuld met Franse kalkzandsteen

Cementgebonden voeg- en restauratiemortel

Bouwnaad ter hoogte van de zijgevel ten gevolge van verschillende restauratiefases (1900-1902 / 1930)

Bas-reliëf in Savonnières

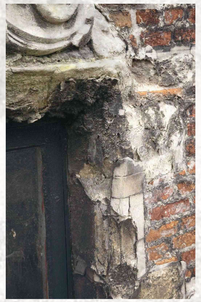

Verregaande gipskorstvorming en materiaalverlies

Afbrokkeling van natuursteenimitatie

Verweerde dekstenen in Ledesteen met krammen in smeedijzer

MECHELEN

ÁRTER

Studiebureau Lode De Clercq

RENOTEC
RENOVATING FOR THE FUTURE

HET HEMELRIJCK

GEVELRESTAURATIE // RESTAURATIEOPTIES

Vandaag dringt een grondige restauratie van het hoekhuis zich op. Het baksteenparement is vervuild, het voegwerk beschadigd en verschillende natuursteenelementen zijn sterk verweerd. Op een aantal plaatsen treedt scheurvorming op, en de stabiliteit van de topgevel is niet langer verzekerd.

RESTAURATIEOPTIES

Een hedendaagse restauratie beoogt de bewaring van de historische waarde en oorspronkelijke materialen van het monument en respecteert de gegroeide toestand van het gebouw. Hoewel slechts weinig originele elementen van 'Het Hemelrijck' bewaard bleven, kunnen de twintigste-eeuwse restauratiecampagnes onmogelijk genegeerd worden. Er wordt dan ook geopteerd voor een 'zachte' restauratie, waarbij conserveren en consolideren op de eerste plaats komt, en verweerde elementen enkel vervangen worden bij onherstelbaar vorm- en materiaalverlies, of als de stabiliteit van het onderdeel (of het geheel) in het gedrang komt.

STABILITEIT

Structureel lijken de gevels weinig problemen te vertonen. Wel is er plaatselijk scheurvorming op te merken. Problematische zones, zoals de topgevel of het hoekpenant, worden verankerd met behulp van horizontaal ingeboorde kousankers.

NATUUR- EN BAKSTEENWERKEN

De volledige gevel wordt gereinigd met een wervelstraalsysteem onder lage druk. De behandeling van kwetsbare, gebeeldhouwde delen gebeurt met microstraling en compressen op basis van ammoniumcarbonaat." Waar nodig, wordt steenverharding toegepast. Beperkte vorm- en materiaalschade wordt plastisch hersteld met restauratiemortel; onherstelbare elementen worden vervangen volgens het bestaande model. Om waterinfiltratie te voorkomen wordt de achterzijde van de topgevel opnieuw bepleisterd.

Na de zachte gevelreiniging kan de staat van het voegwerk geëvalueerd worden. Verweerd en loszittend cementgebonden voegwerk wordt verwijderd en vervangen door een nieuwe, vochtregulerende kalkmortelvoeg. Het geknipte voegwerk en de simili-natuursteen van de zijgevel worden maximaal geconsolideerd en aangevuld volgens het bestaande model.

BUITENSCHRIJNWERK

'Het Hemelrijck' omvat verschillende types schrijnwerk uit de achttiende, negentiende, en vroege twintigste eeuw. Het huidige schrijnwerk en hang-en sluitwerk wordt maximaal behouden en plaatselijk hersteld. Enkel indien technisch noodzakelijk, worden houten onderdelen volledig vervangen. De dichtgemetselde bovenlichten in de laatste vier traveeën van de zijgevel worden opnieuw opengemaakt en voorzien van ramen volgens de oorspronkelijke toestand.

De isolerende beglazing op het gelijkvloers wordt vervangen door warmtereflecterend, gelaagd glas met beperkte dikte, om een traditionele plaatsing in de sponning met stopverf mogelijk te maken. Tot slot, wordt alle raam- en deurschrijnwerk voorzien van nieuwe afwerkingslagen volgens de oorspronkelijke kleurstelling.

MECHELEN

ÁRTER

Studiebureau Lode De Clercq

RENOTEC
RENOVATING FOR THE FUTURE